

A NEMZETI KISEBBSÉGEK HELYZETE VAJDASÁGBAN

Minda Tibor

A szocialista elvek sokoldalú megvalósulásának, a munka meg az ember felszabadulásának és a dolgozók öngazgatásának körülményei között a nemzeti kisebbség helyzete megszűnik probléma lenni. Az általános társadalmi mozgás elemeként jelentkezik mint olyasvalami, ami szervesen összefügg a szocialista társadalmi viszonyok építésében tett általános erőfeszítéseinkkel. Csakis úgy vetődhet fel, mint általános szocialista gyakorlatunk ügye, következésképp csakis szocialista elvek alapján oldható meg.

A nemzet, a nemzeti érdek, a nemzeti ellentétek fogalma és az ellentétek leküzdésének útja a társadalmi öngazgatás körülményei között

Az ember mint összetett társadalmi lény kétségtelenül magában hordja a társadalom minden elemét és jellegzetességét. Ezzel a megállapítással azt is kimondottuk, hogy a mai történelmi körülményekben szükségszerűen magában hordja azt a társadalmi elemet is, amely meghatározza nemzeti hovatartozását.

Ez az elem, illetőleg a nemzetiség még ma is az emberi lét egy lényeges dimenzióját fejezi ki. Ez a tény arra kötelez bennünket, hogy elismerjük a nemzetnek mint jelenleg reális kategóriának társadalmi-történelmi funkcióját.

Ennek a valóságnak megvilágításában érdekes és érdemes felmérni és főbb vonalaiban kivizsgálni, hogy nálunk, a soknemzetiségű Jugoszláviában, különösképpen a szocialista társadalmi viszonyokban, miben és hogyan nyilvánkozik meg a nemzet funkciója, miképp jut kifejezésre, milyen alapokból és milyen ellentmondásokból ered, és végül a társadalmi öngazgatás körülményei között milyen úton és módon lehet ezeket az ellentmondásokat feloldani.¹⁾

¹⁾ Rögtön hozzá szeretném fűzni, hogy ennek az értekezésnek mégiscsak korlátozott feladata van, azért e sokrétű kérdés taglalásában csak azokhoz a szempontokhoz tartom magam, amelyek a nemzeti érdekek valamely közösség belső síkján való megnyilvánulására vonatkoznak.

Ennek a követelménynek teljesítése végett, azt hiszem, a nemzeti érdek fogalma lényegének és viszonyulásainak megállapításából kell kiindulnom.

Abból indulok ki, hogy a nemzeti érdek reális, eleven, erősen jelenlévő társadalmi-gazdasági kategória, és az is marad mindaddig, amíg nemzet létezik.

A nemzeti érdek egyébként úgy nyilatkozik meg, mint sajátos kapcsolat, amely szorosabban vagy kevésbé szorosan egységes egészbe fűzi egy nemzet tagjait. Ez a funkciója a nemzetek közötti viszonyok szabályozásának síkján nyilatkozik meg leginkább. A nemzeti érdek váza a nemzetnek, váza a nemzet szerves egészének, de egyben tartalma is a nemzetek közötti ellentéteknek.

Tartalma a különféle és egymástól eltérő nemzeti törekvések egész komplexuma formájában jut kifejezésre, és különböző intenzitással valóul meg, különféle eszközök és módszerek igénybevételével.

A sokféle törekvés közül némelyiknek elsőbbségét az adott politikai, gazdasági, társadalmi és más körülmények határozzák meg. Bizonyos körülmények között néha különösen kieleződik némelyik nemzet harca gazdasági jogainak érvényesítéséért, más esetben nemzeti kultúrájának szabad fejlesztéséért stb., de a mai világban sem ritka az az eset, hogy valamely nép pusztá létének legegységibb jogáért vívott harca fejezi ki ezt az érdeket.

Legélegibb tartalmára visszavezetve, a nemzeti érdek elsősorban az anyagiak terén nyilatkozik meg, mégpedig a nemzetek közötti gazdasági kapcsolatokban. Ebben — a természeti törvények hatása alatt — minden nemzet arra törekszik, hogy biztosítsa anyagi létének lehető legkedvezőbb körülményeit.

Egy nemzet érdekei a saját termelőerők szabad fejlesztésének jogáért, a potenciális és már megteremtett anyagi javakkal való szabad rendelkezésért, a nemzetközi árucserében való minél jobb helyzetért vívott harcban valóul meg, azzal a céllal, hogy végeredényben minél kedvezőbb helyet harcoljon ki és biztosítson magának a nemzetközi társadalmi munkamegosztásban.

Egy nemzet minden törekvése lényegében ennek az alapcélnak van alárendelve, minden érdekét ez a fő törekvése határozza meg, e törekvésének pedig az a célja, hogy minél jobb helyzetet szerezzen az értéktöbblet elosztásában.

Mindahhoz, amit a nemzeti érdekről eddig mondtunk, külön nyomatékkal azt is hozzá kell fűznünk, hogy ezt az érdeket nem szabad abszolutizálnunk. A fent kifejtett véleményeket és megállapításokat semmiképpen sem szabad úgy értelmeznünk, hogy azok az adott társadalmi közösség minden más érdekén kívül és érdeke fölé helyezik a nemzeti érdeket, sem úgy, hogy evvel kizárjuk vagy lebecsüljük bármilyen ellentét lehetőségét az egyes nemzeteken belül, sem úgy, hogy ez a felfogás semmibe veszi a különféle nemzetek közös érdekét. Az ilyen abszolutizálás szöges ellentétben van minden realitással.

Mi több, hangsúlyoznunk kell, hogy a nemzeteken belül, osztályharc formájában megnyilatkozó ellentétek adták meg az ember történelmének legfőbb jellegét, és hangsúlyoznunk kell: az emberiség történelmében számtalan eset tett kétségbevonhatatlan bizonyosságot szövetségzett vagy nem szövetségzett nemzetek közös érdekeinek létezéséről.

De hadd folytassam a megkezdett gondolatmenetet!

A nemzetek érdekei, egyes elemi törekvései nyilvánvalóan azt is magukban hordják, hogy elkerülhetetlen közöttük a vetélkedés. Ennek a vetélkedésnek szintén különféle változatai lehetnek, különféleképpen nyilvánulhat meg. Némely esetben nemzetek közötti éles összeütközések, más eset-

ben békés versengés formáját ölti, olykor pedig egészen mellékessé válik, háttérbe szorítják az egyes nemzetek sokkal kifejezettebb és az adott történelmi körülményekben létfontosságú és sorsdöntő közös érdekei. Am mindig megmarad ténynek, hogy a nemzetek pusztá léte is azt jelenti, hogy bizonyos ellentétek vannak közöttük. Ezek az ellentétek az emberi közösség élő, alkotó részei, s kilátás van arra, hogy a jövőben megszűnnek, amikor eltűnik a nemzet is mint társadalmi-történelmi kategória.

Az eddig elmondottakból logikusan következik, hogy annál mélyebbek az ellentétek a nemzetek között, minél nagyobb a különbség fejlődésük fokában. A nemzetek közötti viszony jellege azonban nem függ feltétlenül csak a különbségek méretétől. A nemzetek közötti viszonyt nem kell kizárólag a gazdasági, kulturális és más fejlődés fokai közötti különbségnek meghatározni. Ezek a viszonyok szervesen összefüggnek az adott társadalmi-politikai viszonyokkal, az egyes emberi közösségek társadalmi-politikai rendszerével is. Sok mindenben ezektől a feltételtől függ a nemzetek közötti ellentétek feloldásának és leküzdésének lehetősége. A kapitalizmus, elvben, kizsákmányoló lényegénél fogva is kiélezi ezeket az ellentéteket. Viszont a szocializmus nagyon kedvező előfeltételeket teremt ezeknek az ellentéteknek minél gyorsabb és minél teljesebb feloldására. Persze ez nem jelenti azt, hogy a szocializmusban nem jelentkezhetnek negatív jelenségek a nemzeti viszonyokban. Ezzel csak azt akartuk mondani, hogy a szocialista társadalmi viszonyok fejlődési folyamata csökkenti ilyen negatív irányzatok jelentkezésének a lehetőségét, mégpedig annál nagyobb mértékben, minél eredményesebb az új társadalmi viszonyok építése.

A szocialista társadalmi viszonyok fejlődésében a társadalmi öngazgatási rendszer érzékelhetővé tette az ezt a folyamatot kísérő ellentmondások igazi tartalmát. Ez a rendszer nyíltabban állítja elének a nemzetek közötti viszonyokban bekövetkező ellentmondásokat is, és ezzel megkönnyíti alapjuk felkutatását és tanulmányozását. Ez a rendszer lehetővé tette, hogy a közvetlen termelő szabadon kinyilvánítsa törekvéseit, és ezzel egyben azt is, hogy átfogóbban felmérje és megértse szűkebb vagy tágabb közösségének érdekeit.

Ebben a megvilágításban a társadalmi öngazgatás rendszere ezen a téren is sok lehetőséget nyújt az ellentmondások leküzdésére. Feloldásuk reális és objektív keretév válik.

A kifejtett megállapításokból következik, hogy a társadalmi öngazgatás körülményeiben a nemzetek közötti viszonyok problémáját nem lehet valamilyen formai-jogi szempontból szemlélni. Az egyenlőség, az önkormányzat és az egyenjogúság nem szorítkozik csak bizonyos külső megnyilatkozásokra, például az anyanyelv szabad használatára, a nemzeti kultúra szabad fejlesztésére stb. Ezeknek a jogoknak érvényesítését nem lehet ugyan a nemzetek közötti viszonyok jelentéktelen kérdésének tekinteni, mert a nemzeti érdek itt is megnyilatkozik, azonban a nemzeti kérdés lényeges megoldását az anyagi alapon kell keresnünk.

Evszázados alakulása folyamán a társadalmi munkamegosztás az egyes nemzeteket különböző gazdasági helyzetbe, tagjaikat különböző életkörülményekbe juttatta. Ez már önmagában véve is azt jelenti, hogy nem egyenlő a nemzetek anyagi helyzete, nem egyenlő az anyagi létalapjuk. Ennek az alapnak a kiegyenlítésében kell keresnünk a nemzetek egyenjogúságát, egyenjogú helyzetét, egyenlőségét, tehát az anyagi és a gazdasági helyzet kiegyenlítésében rejlik a nemzeti kérdés helyes megoldásának a nyitja.

A társadalmi öngazgatás rendszere és a munka szerinti elosztás körülményeire visszatérve, hangsúlyozni kívánom, hogy ezekben a viszonyokban nemcsak a termelők érdeke jut kifejezésre, hanem egyben érdekeiknek egysége és ellentmondása is. Az ártermelés körülményei között ugyanis a termelők érdeke dialektikus ellentmondásként jelentkezik ebben az érte-

lemben: a termelő — amikor saját személyi jövedelméről van szó — ellentmondásban van a munkaközösség többi tagjával, de egyúttal szolidáris is velük, amikor más egyénhez, valamely termelőegységhez vagy területi egységhez viszonyul. Ugyanezek a dialektikus viszonyok jelentkeznek a társadalom minden szervezeti viszonyában és a nemzetek közötti kapcsolatokban is; a mi körülményeink között például jelentkeznek mind a köztársaságok vagy szűkebb területi egységek ellentétes érdekei, mind pedig érdekeiknek színtézise mint a szocialista közösség egységes érdeke.

Éppen ebben nyilatkozik meg az öngazgatás rendszerének legfőbb értéke. Itt teremt kedvező feltételeket mindezeknek a viszonyoknak a szabad kinyilvánítására minden viszonylatukban és minden változatukban, rámutatván egyúttal egybehangolásuk legkedvezőbb lehetőségeire is. A társadalmi öngazgatás ebben az értelemben minőségileg új alkalmat nyújt nekünk a nemzetek közötti viszonyok szabályozására. Ebben a tekintetben lényegesen különbözik az előző adminisztratív időszaktól, amely elködösítette az ember tényleges gazdasági viszonyainak érdekét és egyben a társadalmi viszonyokat is általában. Annak a rendszernek leküzdésével, amelyben a legapróbb részletekig mindent elterveztek és elosztottak (és ezzel egyben alapjában véve elrejtették és elködösítették mindazt, ami objektív és törvényszerű), olyan folyamat indult meg, amelyben a közvetlen termelő kerül a figyelem középpontjába, olyan folyamat indult meg, amely teljes mértékben méltányolja a közvetlen termelő főrekvéseit és érdekeit azáltal, hogy minden társadalmi viszony további alakulásának fő útmutatójául fogadja el őket. Ebben a bonyolult mozgásban a nemzetek közötti viszonyok is fontos kategóriát képeznek.

A jugoszláv nemzeti kisebbségek helyzetét szabályozó elvek

A jugoszláviai nemzeti kisebbségek helyzetét szabályozó elvek taglalásában a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság alkotmányában és a Jugoszláv Kommunista Szövetség programjában lefektett elvek szolgálnak kiindulópontul.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség programja ezt mondja:

„Jugoszlávia nemzeti egysége csupán a szerbek, horvátok, szlovének, macedónok és crnagoriaiak, valamint a nemzeti kisebbségek szabad nemzeti fejlődése és teljes egyenjogúsága alapján lehetséges”.²⁾

„A jugoszláv népek közösségében megvan a helyük a nemzeti kisebbségeknek is. A szocialista és demokratikus államban a nemzeti kisebbségek tagjai élvezik mindazokat a politikai és gazdasági jogokat, amelyeket a szocialista közösség valamennyi polgárának nyújt, és ezen az alapon biztosítva van számukra nemzeti kultúrájuk és nemzeti sajátosságaik szabad fejlődése.”³⁾

Ezeket az elveket a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság alkotmánya és minden népköztársaság alkotmánya leszögezte és konkretizálta, úgyhogy formai-jogi értelemben is vezető elvekké, alapelvekké váltak, amelyek alapján közösségünkben gyakorlatilag is megvalósul valamennyi nép és nemzeti kisebbség egyenlőségének és egyenjogúságának elve.

A nemzeti kisebbségek és általában a nemzeti kérdés iránti ilyen viszony mélyen a jugoszláv kommunisták nehéz és hosszan tartó harcában gyökerezik. Valamennyi nép és nemzeti kisebbség nemzeti egyenjogúságának elve egyik vezérelve volt a Jugoszláv Kommunista Párt politikai programjának és akcióprogramjának a háború előtti, a háború alatti és a háború utáni években. Ezek az elvek jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz,

²⁾ A Jugoszláv Kommunista Szövetség programja, Fórum, Noviszád, 1958, 191. oldal.

³⁾ A Jugoszláv Kommunista Szövetség programja, Fórum, Noviszád, 1958, 196. oldal.

hogy a Jugoszláv Kommunista Párt és később a Jugoszláv Kommunista Szövetség megszerezte hazánk valamennyi népének és nemzeti kisebbségének teljes bizalmát. Ezek az elvek fontos mozgósító tényezők voltak Pártunk sok történelmi jelentőségű vállalkozásában. Ezeken az elveken épült és kovácsolódott Jugoszlávia népeinek és nemzeti kisebbségeinek testvérisége és egysége. Rajtuk nyugszanak a szabad szocialista fejlődés alapjai az új közösségben.

Az ilyen állásfoglalás a nemzeti kisebbségek és általában a nemzetek közötti viszony iránt az adott történelmi és néprajzi körülményekből, az új társadalmi viszonyok szükségzerű fejlesztésének követelményeiből származik. Ezek a viszonyok a marxi tudomány igazán internacionalista elveire épülnek, tudományosan azokon nyugszanak, és rámutatnak a mai világ nemzeti ellentétei leküzdésének egyetlen lehetséges útjára.

A jugoszláv gyakorlatban az említett elvek érvényesülésének sok-sok konkrét visszatükröződése van számos gyakorlati politikai megoldásban a nemzetek közötti viszonyok szabályozása terén, a jugoszláv népek új közösségében.

Ennek a politikának fő összetevői a kisebbségi kérdés megoldásában:

1) A nemzeti kisebbségek egyenjogú részvétele a szocialista építés minden területén és a nemzeti kisebbségek joga a teljes gazdasági, kulturális és társadalmi fejlődésre.

2) A nemzeti kisebbségek joga, hogy fejlesszék sajátosságaikat, amelyek mint egy nemzet részeit jellemzik őket, beleértve valamennyi néprajzi, kulturális és más nemzeti sajátosságukat. Ebben az értelemben a nemzeti kisebbségek értékes tényezőként jelentkeznek, mint valamilyen transzmisszió, amely elősegíti a teljesebb nemzetközi megismerést, a jugoszláv népek közeledését és kapcsolatait a többi, főképpen a velünk szomszédos nemzetekkel.

3) Sajátságos nyelvi, kulturális és más jellegzetességeiket egybeszóve környezetük sajátosságaival, a jugoszláviai nemzeti kisebbségek szervesen és szétválaszthatatlanul egybekapcsolódnak azzal az országgal, amelyben élnek, és általánosságban megkapcsolódnak minden lehetőséget és jogot a gazdasági és politikai egyenlőségre.

Mindezeknek az összetevőknek a szintézise a társadalmi öngazgatás adottságaiban kedvező körülményeket teremt az összes nemzeti érdekek kifejtésére, és az adott helyzethez képest a legkedvezőbb lehetőséget nyújtja kielégítésükre, mégpedig mindkét fő irányban, amelyben nemzeti érdekük reálisan kibontakozik.

E két fő irány közül az egyik a nemzeti kisebbségek külön néprajzi, kulturális és más jellegzetességeiből származó sajátos érdekeinek kielégítésére irányul, a másik pedig abból a tényből ered, hogy a nemzeti kisebbségek a jugoszláv szocialista társadalom integrális részei.

Rögtön meg kell mondanunk, hogy ezt a két irányt lényegében nem lehet szigorúan különválasztani, egészen elszigetelten szemlélni, elsősorban azért, mert tartalmuknál és lényegüknél fogva kölcsönösen egymásba fonódnak, beilleszkedve az új Jugoszlávia szocialista, társadalmi-politikai és kulturális átalakulásának irányába. A nemzeti kisebbségek érdekeinek ezt a két irányvonalát is csak a dialektikus kölcsönös feltételezettség megvilágításában kell értelmeznünk és szemlélnünk. Ezeknek az érdekeknek különválasztásában vagy szigorú elhatárolásában minden esetben a nacionalizmus veszélye rejtőzik.

Ha ebben a megvilágításban szemléljük a jugoszláviai nemzeti kisebbségek helyzetét, egészen új viszonyokat látunk azokhoz képest, amelyekben ez a kérdés a néppellenes burzsoá uralmi rendszerekben jelentkezett. A nemzeti kisebbségeknek a szocialista internacionalizmus elvei szerint sza-

bályozott helyzete új minőséget jelent a burzsoá társadalmi rendszerben való helyzetükhöz képest. Megszűnnek mint a közösség holmi teherképe, mint olyasvalami, amihez külön taktikával kell nyúlni, rendszerint különféle nemzetközi érdekek, nemzetközi viszonyok diktálta eszközök igénybevételével. Helyzetük rendezését már nem tekintik olyan problémának, amelyet annak alapján oldanak meg, hogy politikai, gazdasági vagy más értelemben milyen gyenge vagy milyen erős valamelyik nemzeti kisebbség, hogy bizonyos jogokat vívjon ki magának.

Ha a marxi elvek szerint nyúlunk a kisebbségi kérdéshez, akkor megoldása a szocializmus és a szocialista társadalmi viszonyok fejlesztéséért vívott harc eleme és logikus összetevője lesz. Ebben az esetben nem lehet sem megkerülni, sem mellőzni, mert valóság adta probléma, mert fennálló tény, jelenlévő probléma, amelyet csakis a szocialista társadalmi gyakorlat és politika módszereivel és eszközeivel lehet megoldani. Ilyen körülmények között a kisebbségek nem szükséges rossz, baj vagy idegen test a társadalom szervezetében, nem valamilyen centrifugális erő, amely többé-kevésbé rombolóan hat az illető társadalmi közösségre. Ha marxi módon kezelik a kisebbségi kérdést, a kisebbségek szükségszerűen bekapcsolódnak a szocialista fejlődés vérkeringésébe, az új viszonyok építésének aktív tényezői, a külvilág felé pedig a nemzetközi közeledés értékes elemei lesznek.

Részlet Minda Tibornak a Politikai Tudományok
Főiskoláján benyújtott diplomai munkájából.